

**ПЛАХТІЙ
Тарас,
ПЛАКНТІУ
Taras,**

незалежний дослідник,
м. Львів.

***Анотація:** На підставі аналізу трьох взаємопов'язаних груп архетипів – особистісних, світоглядно-ціннісних та культурних – розроблено архетипну модель несвідомого соціальної психіки, виявлено ступінь впливу на неї внутрішніх і зовнішніх чинників та запропоновано відповідні організаційні інструменти для здійснення архетипного управління соціальними системами.*

Ключові слова:
архетип, архетип особистісний, архетип світоглядно-ціннісний, архетип культурний, соціально-групова динаміка, політичні організації, динамічна мережа.

УДК 329.001 (100)

Тарас ПЛАХТІЙ

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ АРХЕТИПНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ

Постановка проблеми. Більшість мислячих людей усвідомлює складність суспільно-політичної ситуації в Україні та із сумом спостерігає за наростанням негативних процесів, які продовжують її погіршувати – падінням суспільної моралі, ростом пасивності громадян, поглибленням майнової, освітньої та владної нерівності, наростанням апатії та озлобленості широкого загалу. Їх прискорення відбувається внаслідок того, що практично всі політичні організації системно деградують та вироджуються, а влада все більше віддаляється від українського народу, намагаючись відкрито чи приховано формувати з нього аморфну масу, неспроможну до усвідомлення власних інтересів та здійснення осмислених кроків по їх обстоюванню.

В одній зі своїх публікацій [1] український учений Георгій Почепцов констатує, що хоча в історії людства соціальні системи в цілому поступово трансформуються в бік демократії, все ж таки сама демократія завжди конструюється штучно, а потім утримується за допомогою додаткових зусиль із боку держави, оскільки вона не є формою, яка органічно належить соціальній системі. У цьому контексті стає очевидним, що зусилля, які докладає на сьогодні державна влада, щоб утримати Україну в рамках демократії, є недостатніми. Більш того, деякі її кроки часто бувають відверто спрямованими на згортання демократії в країні та на становлення й закріплення авторитаризму.

За словами Г. Почепцова, ситуація ускладнюється тим, що, як підкреслює «філософ» сучасного британського уряду Блонд [2], і комунізм, і капіталізм атомізували людину для полегшення управління нею. У результаті побудовано нерівність, коли 50 відсотків населення володіють 1 відсотком власності. Процес сепарації на бідних і багатих із поглибленням майнової нерівності особливо гостро проявився в Україні, населення якої внаслідок тривалого перебування в тоталітарній комуністичній системі стало уразливим до маніпулятивних медійних впливів, економічно безграмотним та з цілковито втраченими навиками до самоорганізації.

Таким чином, можна означити проблему, яка гостро стоїть перед українськими елітами й, відповідно, перед державним управлінням, яке вони здійснюють, перебуваючи у владі: що слід робити, щоб привести і стабільно втримувати українську соціальну систему в рамках демократії, а також як зупинити процеси моральної та соціальної деградації українського суспільства, запустити процеси його духовного очищення та масового проявлення кращих людських якостей в українців?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Російські науковці А.В. Брушлинський та П.Н. Шихерев у передмові до книги відомого соціолога С. Московічі «Машина, яка творить богів» [3] розкривають одну з ключових тез автора: під час аналізу людського суспільства соціальне можна відділити від психічного лише в абстракції, в предметах різноманітних наук та теоретичних уподобань, але реально вони є неподільними. Психічне (вірування, пристрасті тощо) частіше, ніж це заведено вважати, лежать в основі соціального (сус-

пільних структур, продуктів, інститутів тощо), і тому психологія перебуває в основі соціології. За С. Московіті, суспільство – це система зв'язків між соціальними суб'єктами, груповими та індивідуальними, які самовизначаються через ставлення один до одного. У моделі суспільства на передній план висувуються його динамічні, а не статичні, структурні властивості.

Таким чином, суспільство – це система динамічних відносин, щось текуче, таке, що безперервно змінюється і тому порівнянне з психікою, з динамізмом пристрастей та вірувань, які складають суть духовного життя реальної людини. При цьому в моделі людини у такому контексті на передній план виступає, з одного боку, потреба у вірі та переживаннях, а з іншого – здатність задовольнити цю потребу. Інакше кажучи, людина «символічна» поступається людині «віруючій». Автори передмови підкреслюють одну з ключових тез С. Московіті: ядром психологічного ставлення однієї людини до іншої є ставлення етичне, а ядром психіки – система моральних цінностей. Водночас соціальне є наперед і потенційно етичним, що визначає його розгортання у формі взаємно позитивних ставлень – миролюбності, співробітництва, гарного взаємного уживання. Таким чином, етичне і концептуально, і змістовно виявляється тим шаром буття, де сходяться соціальне і психічне. Ця сфера духовного буття має і своє матеріальне вираження. Це сфера культури – особливої, людиною створеної реальності, в якій об'єктивована, зупинена в менш перехідних і більш диз'юнктивних формах динаміка пристрастей і переживань, моральних дилем і морально-етичних конфліктів.

Українська соціальний психолог Олена Андріївна Донченко зазначає [4], що центром соціальної якості є не індивід (як це узвичаєно в гуманістичній психології), а тип взаємодії одних характеристик соціальної структури з іншими. Саме тип взаємодії є головною причиною тих чи інших соціальних тенденцій і перетворень. Компетентний політик повинен точно знати, де, на якому саме історичному етапі перебуває той соціум, яким він опікується, якими є його статичні й динамічні характеристики, в чому полягають його недуги та які конкретні ліки тут зможуть зарадити. Тобто, йдеться про ставлення до соціуму як до специфічної форми життя з певними законами розвитку, з історико-культурними й психологічними особливостями, в яких втілюється його індивідуальність.

Наше колективне несвідоме містить інформацію про етапи соціальної еволюції, пройдені людством. У кожному з нас є фундамент, на якому вибудовується та чи та характерологічна конструкція. Природа закріплення специфічних психосоціальних орієнтаційних механізмів у психіці окремого індивіда, їх походження криються в чотирьох типах життєустрою соціальних спільнот (тоталітарний, авторитарний, ліберальний і демократичний). Ці механізми – свого роду інформаційні генофонди, сукупність соціальних кодів, які класифікують досвід життя багатьох мільйонів поколінь.

О. Донченко робить наступний висновок: якщо аналізувати об'єктивно-суб'єктивні чинники можливого повороту України до відкритого суспільства, то головним серед них є опосередкований шлях через зміни в структурних елементах фрактальної моделі. Ці зміни можуть відбуватися як за умови адекватного (такого, що враховує архітектонічну будову і тенденції руху соціуму) управління, так і за умови повільних і жахливих, з точки зору людяності, самоорганізаційних процесів. У сучасній Україні відбувається останнє.

Швейцарський психолог і психіатр Карл Густав Юнг, вивчаючи сни пацієнтів, виявив у них образи та ідеї, які ніяк не пов'язувалися з досвідом людини в рамках одного життя. Так були відкриті архетипи [5] – потужні психічні первообрази, приховані в глибинах несвідомого, вроджені універсальні ідеї, початкові моделі сприйняття, мислення та переживання. Це свого роду первинні уявлення про світ і життя, які не залежать від рівня отриманих знань. Вони передаються з покоління в покоління і складають генетично наслідувану структуру загальнолюдського досвіду. Індивідуальний життєвий досвід не змінює їх, а лише доповнює новим змістом. Згідно з ученням К.

Юнга, архетипи є формуючими елементами структури несвідомого, свого роду його «універсальною матрицею».

З цих елементів виростають архетипні образи, які домінують у мисленні людей, в їх культурі. Тільки-но об'єкт свідомого потрапляє в комірку цієї «універсальної матриці», вся вона моментально наповнюється засвоєним досвідом людини, об'єднуючи усвідомлене з наявним досвідом і наділяючи одиничний факт глибоким загальнолюдським змістом. Це відбувається через механізми резонансу – коли із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, яка нею затребувана у конкретних життєвих обставинах. Відображена у свідомості реальна ситуація безпосередньо звертається до образу, вбудованого у глибинах психіки, пробуджуючи усвідомлення та осмислення чогось знайомого та значимого і запускаючи свого роду відповідне «програмне забезпечення», що безпосередньо впливає на наші поведінкові схеми та цінності.

Одна або кілька архетипних програм задіяні постійно. Продовжуючи аналогію з комп'ютером, слід сказати, що неможливо відкрити відразу всі програми і працювати в них – так само і архетипи перебувають у стані спокою у несвідомому до тих пір, доки їх не відкриють чи не запуснуть.

Описаний механізм безпосередньо впливає на швидкість адаптації людини до нових життєвих обставин, в які вона потрапляє впродовж свого життя, що, в свою чергу, збільшує її шанси вижити у несприятливому середовищі.

Отже, усвідомлена нами реальна ситуація резонує зі структурами несвідомого, активуючи відповідні архетипи, що призводить до синхронізації вибраних нами поведінкових схем та «підлаштування» глибинних цінностей до їх змісту.

Такі висновки чудово корелюють із результатами низки соціально-психологічних експериментів, зокрема з результатами Стенфордського тюремного експерименту Філіпа Зімбардо [6], який однозначно показав, що правила гри та сама роль (навіть штучна), яку людей можуть змусити виконувати в той чи інший спосіб (тобто усвідомлена реальна ситуація), значною мірою формує їхні установки та впливає на існуючі, що, в свою чергу, призводить до вибору ними відповідних поведінкових схем і стратегій. Інтенсивність таких процесів, тобто наша адаптаційна здатність, і визначається синхронізацією наших поведінкових схем та «підлаштуванням» глибинних цінностей до архетипів несвідомого.

Існує низка методів аналізу соціальних систем на основі архетипів. Один із засновників Української школи архетипіки [7] Едуард Афонін протягом багатьох років у своїх дослідженнях [8] використовує бінарні шкали-опозиції для спостереження і аналізу зміни психосоціальної культури України, спроможні відобразити як стійку, історично незмінну складову психології українського соціуму, так і складову мінливу, динамічну. Зокрема, йдеться про такі шість бінарних шкал-опозицій, як «Екстраверсія / Інтроверсія», «Емоційність / Прагматичність», «Ірраціональність / Раціональність», «Інтуїтивність / Сенсорність», «Екстернальність / Інтернальність», «Екзекутивність / Іntenціональність».

Кожна з цих психологічних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що неодноразово повторювалося в поведінці окремих людей і цілого народу, а отже, цілком може слугувати інструментом вимірювання самобутності України або відхилень від неї. Інакше кажучи, йдеться про соціетальну ідентичність як багатовимірну психосоціальну реальність, що визначається як надійний засіб гармонізації внутрішнього життя соціуму, запорука його самоприйняття й подальшого розвитку. Автор стверджує, що успіх сучасних суспільних реформ лежить у площині відносин, які складаються між матеріальним та ідеальним, зовнішнім і внутрішнім, психічним і соціальним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення та реалізацію державно-політичних рішень, зосереджено переважно в психокulturі політико-управлінської еліти та українського загалу.

У своїй роботі «Душа грошей» [9] Бернар Б. Лістар на основі карти людської психіки, створеної психологами Робертом Муром і Дугласом Жиллетом [10], запропо-

нував модель Архетипної Людини – єдину карту, яка охоплює всі аспекти емоційної сфери чоловіка й жінки у збалансованому вигляді. Критерієм для відбору архетипів для цієї карти стала можливість охопити максимально широкий спектр людських емоцій, використовуючи мінімальну їх кількість. Автор удосконалив карту попередників, доповнивши її пригніченим, на його погляд, архетипом Великої Матері та зробив на підставі отриманої моделі детальний аналіз грошових систем, що існували впродовж історії людства. Одним з висновків його роботи, причетним до методу цього дослідження, є висновок про необхідність розгляду кожного з архетипів чи їх груп одночасно в їх взаємозв'язку та динамічній взаємодії. Сам метод архетипного аналізу, запропонований Б. Лістаром, полягає у виявленні пригніченого архетипу через резонанс його тіней із тінями відповідного типу в інших проявлених архетипах та у виробленні рекомендацій щодо практичної «інтеграції» пригніченого архетипу, що визначає оптимальний шлях збалансування всієї соціальної системи та практичні кроки з його реалізації.

Більшість мислителів, науковців, громадських, релігійних та політичних діячів, а також лідерів українських партій та громадських рухів, об'єднань та організацій минулих епох і сучасності розглядали й розглядають вирішення поставленої на початку проблеми у двох напрямках: у діяльності національних еліт щодо цілеспрямованого вдосконалення громадян через освіту та їх всебічний розвиток (фактично через просвіту), а також шляхом створення нового політичного міфу – української національної чи цивілізаційної ідеї, здатної спричинити потужний спалах пасіонарності в українському суспільстві, енергію якого можна було б використати для побудови процвітаючої держави. Проте історичний досвід щоразу доводить недостатність зусиль лише у цих двох напрямках – чи то в рамках України, чи будь-якої іншої країни світу. Хвилі глобальних економічних криз останніх років і дослідження науковців [11], що виявили концентрацію значної частки матеріальних і фінансових ресурсів у руках власників обмеженого кола корпорацій, свідчать про наявність певних негативних процесів у країнах західного світу, які до цього вважалися взірцями демократії та процвітання. Отже, існують і інші, невраховані фактори, що нарівні з указаними впливають на визначення напрямку ключових процесів у соціальних системах, які, в свою чергу, обумовлюють деградацію або процвітання останніх. Визначимо один з неврахованих та найбільш важливих, на наш погляд, факторів, управління яким обумовить успішне вирішення поставленої на початку проблеми.

Мета публікації. Узявши за основу викладене вище розуміння цілісності соціального й психічного та їх поєднання у сфері етичного, сформуємо модель довільної соціальної системи як взаємодію трьох груп архетипів, що прямо чи опосередковано відповідають цим поняттям. Далі, виходячи з існування взаємовпливу індивіда та соціальної системи, елементом якої він є, та використовуючи основні поняття описаних методів досліджень, проведемо аналіз створеної моделі та знайдемо основні регулятори організаційні інструменти для її налаштування, що їм відповідають, які були б доступними для використання українськими елітами в рамках власних політичних організацій та владних інституцій.

Виклад основного матеріалу. Існує безліч класифікацій та групувань архетипів, а самих їх деякі вчені виділяють сотні й навіть тисячі. Розуміючи, що всі архетипи в сукупності складають певну цілісну структуру, яка формує матрицю несвідомого, виділимо серед них три взаємопов'язані групи для створення архетипної моделі несвідомого соціальної психіки соціальних систем: особистісні архетипи, світоглядно-ціннісні архетипи та культурні архетипи.

Особистісні архетипи

Скористаємося описом виділених американськими дослідниками Маргарет Марк і Керол Пірсон у книзі «Герой і Бунтар» [12] основних дванадцяти особистісних архетипів, для спрощення виокремивши для нашої моделі лише три з них: архетипи Героя, Правителя та Мудреця.

Зазвичай люди, які приходять у громадсько-політичні організації, є носіями фонових або активованих архетипів, наприклад Героя, Бунтаря, Шукача чи Турботливого.

У міру своєї діяльності та особистісного розвитку у рамках траєкторії суспільно-політичної організації вони можуть активувати в собі та закріпити якості будь-якого з архетипів іншої групи – Правителя, Мудреця, Мага чи Творця. Крім того, кожна конкретна ситуація призводить до тимчасової активації будь-якого з перерахованих архетипів, що на короткий термін може суттєво змінити поведінку індивіда. За таким механізмом відбувається перевтілення пересічних членів організації, яких випадково призначили керувати групою колег для реалізації одноразового доручення.

Маргарет Марк і Керол Пірсон виділяють три позитивні рівні кожного з архетипів та один негативний – їх тінь.

Бернар Б. Лістар [9] стверджує, що пригнічений архетип заявляє про себе двома тінями, розділеними емоційно – страхом, що є мовби двома боками однієї монети: одна з тіней (Ян) має надлишок енергії самого архетипу, а інша (Інь) – її брак. Усі тіні об'єднує одне – боязнь протилежного полюсу. Наприклад, двома тінями архетипу Правителя є Тиран і Слабка Ланка, причому Тиран завжди боїться стати Слабкою Ланкою, а Слабка Ланка – стати Тираном. Тінями архетипу Героя (Воїна) є, відповідно, Садист і Мазохіст. Той, хто вибрав для себе одну з тіней, буде несвідомо збирати навколо себе людей, які віддали перевагу протилежній тіні – Тиран, наприклад, буде прагнути оточити себе Слабкими Ланками і навпаки. При цьому автор вважає, що існує взаємозв'язок між усіма тінями типу Ян різних архетипів з одного боку й всіма тінями типу Інь – з іншого, аналогічний явищу резонансу у фізиці.

Для того щоб не ускладнювати нашу модель, на її схемі нижче позначимо найвищий – третій – рівень кожного з особистісних архетипів, а також ту з його тіней, яка має надлишок енергії самого архетипу (вважатимемо, що в членів елітних груп зазвичай проявляється тінь типу Ян). Це дасть змогу відобразити неперервність особистісних архетипів та потенційну можливість їх проявлення у будь-якій якості на цьому проміжку залежно від реальних обставин, а також встановити фактори, які обумовлюють таке проявлення.

Світоглядно-ціннісні архетипи

Наступна група архетипів – міфотворча, яка містить у собі наші вроджені уявлення про справедливість, свободу, рівність, чесність, гідність тощо. Усі вони у різних пропорціях є інваріантними складовими політичних міфів, які циклічно виникають, поширюються та згасають у суспільстві у вигляді релігій, ідеологій, національних та цивілізаційних ідей. К. Юнг підкреслював, що всі найбільш потужні ідеї в історії походять від архетипів.

Відома українська соціолог Любов Бевзенко вважає [13], що міф є особливим способом упорядкування реальності на рівні міфопоетичної свідомості, який у міру свого становлення починає формувати реальний, добре структурований соціальний міфологічний простір з його символами, ритуалами й ритмами. Міф – це поділ на своїх і чужих, причому присутній на глибинному, несвідомому рівні. Він обумовлює симпатію до свого і тривожність, що переходить в агресію, побачивши чужого. Міф володіє здатністю створювати на своїй основі певну соціальну цілісність, безліч людей потрапляють під вплив якоїсь надособистісної сили, яка координує та узгоджує їх дії, наділяє здатністю до тонкого відчуття одне одного, ритмічної синхронізації дій.

Український дослідник Євген Ланюк розглянув суть та специфіку політичного міфу як соціального феномену, проблему його співвідношення зі священним міфом з одного боку й ідеологією та утопією – з іншого, розглянув основні концептуальні підходи до визначення осмислення політичного міфу (зокрема, проаналізував погляди Платона, Б. Маліновського, Ж. Сореля, З. Фрейда, К. Юнга, Е. Кассіра, М. Мюллера та Р. Барта) й визначив структуру політичного міфу та специфіку його використання у соціокультурних і політичних умовах сучасності [14].

Українська політолог Наталія Пробийголова зробила огляд змін інтерпретування самого поняття міфу в сучасній науці, проаналізувала феномен міфу у політичному

житті сучасних суспільств і його використання як елементу соціального управління у відповідних технологіях виборчих кампаній [15]. Незважаючи на видиму раціоналізацію масової та індивідуальної свідомості, міф і сьогодні відіграє значно більшу роль у житті суспільства та окремого індивіда, ніж це узвичаєно вважати. Класичні міфи є цілісно оформленими оповідями, які мають логічний початок, кульмінацію і кінець, сучасні ж, порівняно з ними, як правило, уривчасті, логічно не закінчені, такі, що пояснюють лише певний момент, епізод. У міфології нашого часу поєднуються свідоме і несвідоме, реальне й ідеальне, раціональне й ірраціональне. Справжня сутність міфу полягає у прихованому від безпосереднього аналізу змісті, який міститься у міфі й потужно впливає на його споживача. На погляд авторки, структура міфу містить у собі наступні елементи: архетип якоїсь ситуації, зміст конкретного досвіду, міфологізовану ідею, політичну символіку, стереотипи поведінки, мотиваційні потреби, ціннісну систему, політичний гумор, комунікативність та атрибуцію, системоутворюючі відносини. Тобто, політичний міф є формою синтезу міфологічної і політичної свідомості, емоційно забарвленої чуттєвою уявою про політичну дійсність, яка значною мірою зміщує і витісняє реальні уявлення про неї, а також системою, елементами якої виступають конкретні уявлення, які репрезентують систему цінностей, сформовану міфологізованою політичною ідеєю. Більшість сучасних міфологем сконструйовано на основі знань про особливості функціонування людської психіки, актуальних досягнень у галузі психології, соціології та психолінгвістики.

Технології модифікації міфів докладно описує в своїх книгах та публікаціях [16] український науковець Георгій Почепцов. В основі його концепції лежать переходи між трьома просторами: інформаційним, віртуальним (який найбільш відповідає сутності міфу) та фізичним – зміни в інформаційному просторі породжують зміни у просторі віртуальному, що, в свою чергу, призводить до змін у просторі фізичному. Зміни у фізичному просторі, які сталися внаслідок таких переходів, створюють інформаційні приводи, через які реалізується зворотній зв'язок, що дає змогу коригувати у потрібному напрямку управляючі інформаційні впливи на соціальні системи.

Щоб спростити надскладні сучасні конструкти міфу, розглянемо його функціональну модель як інформаційну систему, що охоплює у певному співвідношенні найважливіші інваріанти – архетипні уявлення про справедливість, свободу, рівність, чесність, гідність тощо. При цьому ключовим параметром такої системи, який визначає її інтегральний сенс, якість та основні властивості, вважатимемо розподіл вказаних архетипів та їх антитез між «своїми» і «чужими» («іншими», «інакшими»). Тобто, співвідношення інваріантів світоглядно-ціннісних архетипів у міфі та їх ставлення до «своїх» і чужих» визначає міру його агресивності, його «відтінок».

Культурні архетипи

Ще одним із факторів, які в умовах суспільно-політичних систем впливають на напрямок проявлення перелічених особистісних архетипів, є архетипи культурні. Скористаємося їх класифікацією, наведеною у книзі під редакцією Т.Ю. Базарова й Б.Л. Єрьоміна «Управління персоналом» [17], в якій автори виділяють культуру консолідації, культуру конфронтації, культуру конкуренції та культуру кооперації. Співвідношення та міра активації культурних архетипів у цьому суспільстві у своїй сукупності обумовлює тип його організаційної культури.

Перелічені культурні архетипи добре корелюють з метафоричним описом чотирьох просторів Буття [18] від українського дослідника Ігоря Каганця: простору страждань, простору боротьби, простору пригод та простору волі. Окрім того, вони відповідають нашій класифікації [19] рівнів організаційної складності соціальних систем за критеріями першочергової реалізації інтересів та типу взаємостосунків між тими, чий інтереси насправді реалізуються: 1-й рівень – індивід, 2-й – ієрархія, 3-й – корпорація, 4-й – упорядкована мережа. Також можна простежити певну

аналогію культурних архетипів із запропонованою українським фахівцем з менеджменту Валерієм Пекарем кольоровою класифікацією [20] організацій згідно з принципами «спіральної динаміки» [21].

Очевидно, що культура конфронтації найбільше відповідає Домодерну, культура конкуренції – Модерну, а культура кооперації – Постмодерну. Українська дослідниця Світлана Благодетелева-Вовк зазначає [22], що коли у період Домодерну люди, їх групи і спільноти жорстко поділялися на «своїх» і «чужих» за критерієм «люблячий/агресивний», то у добу Модерну відбулося його пом'якшення – він доповнився критерієм «ефективний/неефективний», причому поняття «чужий» трансформувалося у поняття «інший», «інакший». У часи Постмодерну на передній план поряд з уже згаданими критеріями виступають критерії людиноцентричності, можливості досягнення нею повноти буття. Таку еволюцію сегрегації соціосистем необхідно враховувати для подальшого комплексного аналізу складових архетипної моделі, зокрема під час розгляду властивостей політичного міфу у полі різних культурних архетипів.

Докладно перелічені культурні архетипи як організуючі принципи фрактального архетипу психосоціальної еволюції описано українськими науковцями О.А. Донченко та Ю.В. Романенко [4]. Автори вважають, що ці принципи складають своєрідну матрицю впорядкування, яка накладається на хаос таким чином, що будь-який зміст знаходить собі місце. Організуючі принципи розташовані на фракталі не випадково, а закономірно, відповідно до реальних кореляцій і взаємопереходів феноменальних структур. Окремі ознаки, які репрезентують той чи інший життєустрій, не відображають його цілісність. Лише у сукупності вони утворюють певний організаційний тип суспільства, задають його духовну атмосферу, його цілісність: дух соціуму, його ауру, самопочуття людей в цілому. Автори виділяють наступні складові фрактального архетипу: тоталітарний (тотемний) тип життєустрою суспільства, авторитарний тип життєустрою суспільства, ліберальний життєустрій і демократичний устрій життя.

Притаманна архаїчним суспільствам культура консолідації і є найбільш давнім архетипом, в рамках якого формувалися та закріплювалися всі інші культурні архетипи. Тобто, в рамках архаїчних суспільств у різних соціальних групах та спільнотах зароджувалися і закріплювалися взаємостосунки конфронтації, конкуренції та кооперації.

Конкуренція являє собою проміжну нестійку культуру, стабільність якої залежить від великої кількості факторів та є відносною рівновагою двох процесів на організаційному рівні – концентрації влади і власності на верхніх рівнях правлячих ієрархій та розподілу влади і власності серед широкого загалу. Різниця швидкостей перебігу цих процесів визначає напрямок руху суспільства – у випадку пришвидшеного перебігу першого процесу відбувається трансформація культури конкуренції у культуру конфронтації, що сприяє активації тіней особистісних архетипів, а в разі пришвидшеного перебігу другого процесу – культура конкуренції трансформується у культуру кооперації, сприяючи активації вищих рівнів особистісних архетипів.

Цілком очевидно, що перехід від однієї культури до іншої, який означає зміну домінуючого культурного архетипу, обумовлює невідворотну зміну актуальних загальносуспільних цінностей. Відповідно, цілеспрямована зміна цінностей здатна спричинити зміну у заданому напрямку домінуючого культурного архетипу та організаційної культури, що йому відповідає.

Інтегральна архетипна модель несвідомого соціальної психіки соціальних систем та основні регулятори для її налаштування

Ураховуючи особливості та взаємообумовленість описаних вище трьох груп архетипів, сформуємо інтегральну архетипну модель несвідомого соціальної психіки соціальних систем та виділимо основні регулятори для її налаштування (див. Рис. 1).

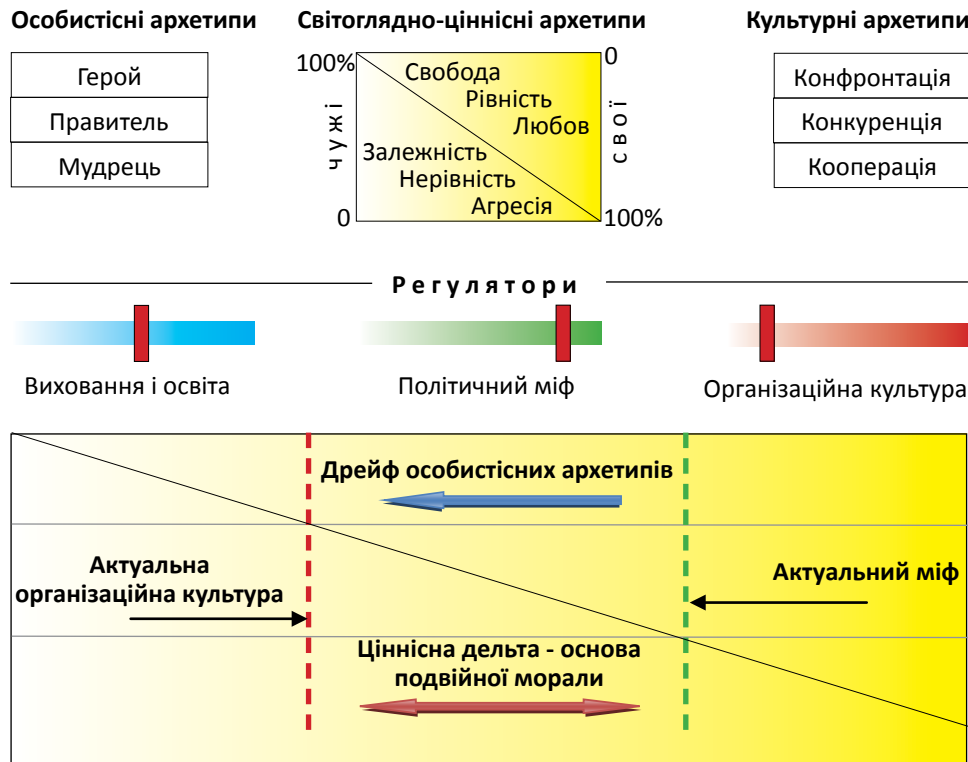

Рис. 1. Інтегральна архетипна модель несвідомого соціальної психіки соціальних систем та основні регулятори для її налаштування.

Очевидно, що на проявленні тих чи інших рівнів чи відтінків особистісних архетипів безпосередньо впливає, з одного боку, відтінок актуального для цього суспільства у цей історичний момент політичного міфу, а з іншого – актуальний для цього ж суспільства домінуючий тип культурного архетипу й організаційна культура, що йому відповідає. Як міф, так і організаційна культура мають усвідомлену (яка має місце в реальному часі) та неусвідомлену (історично обумовлену та закладену у габітусі) компоненти, сумарна взаємодія яких і визначає проявлену сторону активованих особистісних архетипів, що, в свою чергу, обумовлює вибір тих чи інших поведінкових схем і стратегій членами суспільства. При цьому безліч історичних прикладів свідчить про те, що зазвичай найсвітліший політичний міф владні елітні групи того чи іншого суспільства легко поєднують з авторитарною чи тоталітарною організаційною культурою, яка базується на культурному архетипі конфронтації, і що зазвичай таке поєднання з часом призводить до перетворення початкового світлого міфу на свою протилежність.

Для кожної з розглянутих груп архетипів встановимо основні регулятори представлені на схемі 1 архетипної моделі, з допомогою яких можна здійснювати її налаштування.

Особистісні архетипи можуть змінюватися по шкалі від світлої їх сторони (3-го рівня згідно [12]) до тіні. Зафіксуємо регулятор відтінку цих архетипів на світлій частині шкали, вважаючи, що утримання його протягом тривалого часу у цій позиції та унеможливлення дрейфу у тінюву частину відповідає задекларованій меті нашого дослідження.

Відтінок політичного міфу можна регулювати шляхом додавання, виділення чи посилення тих чи інших його інваріантів у процесі виховання й освіти, що змінюватиме його безпосередньо, а також спричинить відповідне зміщення відтінку особистісних архетипів. Слід зазначити, що зміна політичного міфу є доволі інертним та тривалим

процесом, проте іноді внаслідок дії утворених позитивних зворотних зв'язків така зміна може відбуватися надзвичайно швидко [23].

Третім і, на наш погляд, найбільш перспективним з точки зору практичної реалізації регулятором є зміна домінуючого культурного архетипу та організаційної культури, що йому відповідає. Відразу зазначимо, що в першу чергу у нашому дослідженні йдеться про політичні організації елітних груп, які перебувають у владі. Будучи референтними, ці організації в особі своїх лідерів визначають критерії успішності для всіх інших членів суспільства, а їх поведінкові моделі, стратегії та схеми копіюють усі ті, хто намагається зайняти якомога вищий суспільний статус та здобути успіх і визнання. Тому зміна якості політичних організацій владних елітних груп автоматично спричинить відповідні зміни якісних параметрів усього суспільства.

У нашій публікації [23] було показано, що лідери ієрархічно структурованих політичних організацій елітних груп через системні особливості цих організацій приречені обирати стратегії конфронтації під час взаємодії з конкурентами на лідерство як усередині організацій, так і з конкуруючими інституціями зовнішнього середовища. Незважаючи на те що в цілому актуальний політичний міф в українському суспільстві є доволі світлим і лежить у правій частині представленої на схемі 1 моделі, українські політичні організації елітних груп та їх лідери перебувають у перманентній конфронтації, а взаємодія між ними відбувається за правилами гри з нульовою сумою й обумовлює формування у суспільстві подвійної моралі: публічно декларуючи світлі загальносуспільні цінності, політичні лідери в умовах конфронтації обирають поведінкові схеми і стратегії, що належать до ціннісного діапазону, що їй відповідає. Це спричинює дрейф активованих особистісних архетипів з вищих рівнів до тіні, що в результаті обумовлює моральний та соціальний занепад цілого українського суспільства, його деградацію та невідворотність соціальних катаклізмів.

З іншого боку, для цілеспрямованої і надійної активації вищих рівнів особистісних архетипів у членів українського суспільства поряд із формуванням та утриманням якомога світлішого актуального політичного міфу необхідно надійно утримувати їх взаємодію всередині політичних організацій національних елітних груп та взаємодію цих організацій між собою в рамках культурного архетипу кооперації.

У нашій публікації [23] ми довели, що головною умовою вибору організованими елітними групами стратегій співробітництва на противагу стратегіям конфронтації в умовах їх конкурентної взаємодії в межах національної еліти є усунення на системному рівні можливості прямих особистісних та міжгрупових конфліктів з метою довготривалого утримання взаємодії учасників елітних середовищ у позиціях «рівний з рівним» у рамках культурного архетипу кооперації.

Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами

Розглянемо організаційні інструменти, за допомогою яких цього можна досягти, тобто здійснити архетипне управління соціальною системою – як політичною організацією, так і цілим українським суспільством з метою зміни його якісних параметрів у кращий бік.

Більшість наукових дисциплін, що займаються дослідженням групової взаємодії людей та командоутворенням – від соціальної психології до менеджменту організацій, зосереджуються на вивченні й упорядкуванні взаємодії членів груп на стадії стабілізації та співробітництва у позиціях «лідер – підлеглий», що сформувався після стадії конфлікту, перебіг якого автоматично активував культурний архетип конфронтації та зробив його домінуючим – таким, що визначає поточну організаційну культуру, глибинні цінності членів політичних організацій та вибір ними відповідних поведінкових схем і стратегій. Вважається, що процеси проявлення всіх попередніх стадій розвитку групи є невідворотними, нестабільними й скороминучими. Через це ці стадії вважаються непридатними для організації ефективної групової діяльності.

Проте очевидно, що кооперація без конфронтації є можливою лише під час взаємодії членів політичних організацій у жорстко зафіксованих позиціях «рівний з

рівним» – тільки така взаємодія протягом тривалого часу здатна активувати культурний архетип кооперації і зробити його домінуючим. Це обумовлює потребу унеможливити перехід групи у стадію конфлікту, який завершується появою неформальних лідерів та процесами їх подальшої формалізації.

Аналіз представленої моделі розвитку групи дозволяє сформулювати гіпотезу про те, що єдиним способом уникнення переходу процесу розвитку групи у стадію конфлікту є тривале його утримання на стадії формування клік. При цьому, розуміючи, що цьому процесу неможливо запобігти, запропонуємо здійснювати управління ним шляхом упорядкування процесів утворення та розпаду клік таким чином, щоб групова динаміка досягла динамічної рівноваги і стала квазістабільною. Очевидно, що утримання динамічної рівноваги на стадії формування клік протягом тривалого часу можливе лише в разі їх циклічного переструктурування за певним алгоритмом.

Описаний квазістабільний стан групової динаміки на стадії утворення клік можна проілюструвати метафорою динамічної рівноваги під час їзди на велосипеді – саме поступальний рух утримує його від падіння, незважаючи на спирання лише на дві точки. Так само і в нашому випадку впорядкування процесів утворення та розпаду клік у рамках великої групи за циклічним алгоритмом дозволить утримати динамічну рівновагу на стадії утворення клік та забезпечить квазістабільний стан групової динаміки.

Відсутність протягом тривалого часу особистих та міжгрупових конфліктів під час взаємодії членів політичних організацій елітних груп у позиціях «рівний з рівним» автоматично активує та зробить домінуючим культурний архетип кооперації, який, у свою чергу, сформує та утримуватиме в психіці цих членів глибинні цінності, що йому відповідають, унаслідок синхронної активації притаманних їм особистісних архетипів на вищих рівнях, заблокувавши їх дрейф у тінь.

Отже, одним з організаційних інструментів, здатним забезпечити квазістабільний стан групової динаміки та встановлення динамічної рівноваги на стадії утворення клік шляхом упорядкування процесів їх формування та розпаду, є використання для побудови політичних організацій елітних груп змінних структур, а також вироблення і засвоєння організаційної культури, що їй відповідає.

У нашій публікації [25] було представлено описані інструменти для управління груповою динамікою в первинних осередках суспільно-політичних організацій шляхом запровадження запропонованих нами алгоритмів і правил взаємодії їх членів, які у сукупності являють собою динамічну мережу. Динамічна мережа [26] – це змінна структура суспільно-політичних організацій, яка впорядковує та утримує у безконфліктному стані взаємодію всіх своїх членів шляхом їх циклічної реструктуризації у малі групи різного функціонального призначення за певним алгоритмом, що забезпечує вироблення, узгодження та ухвалення колективних рішень учасниками у позиціях «рівний з рівним», а виконання – у множині тимчасових ієрархічних проектних, виконавчих та процесних груп з відповідальними виконавцями на чолі.

Алгоритм вироблення, узгодження й ухвалення колективних рішень розроблено шляхом поєднання в одне ціле двох складових:

1) методики класичного мозкового штурму, під час першої частини якого учасники висувають ідеї без критики, які обговорюють на другому етапі у групах з іншим складом;

2) методики перехресних груп, що використовується в педагогіці, яка передбачає засвоєння у початкових групах частин певного масиву інформації та взаємонавчання учасниками один одного цим частинам у перехресних групах.

Безконфліктна робота учасників забезпечується алгоритмічним відтворенням їх взаємодії не як окремих особистостей, а як представників розформованих перед тим функціональних груп – носіїв узгоджених групових рішень. Потенційні міжгрупові конфлікти долаються безперервною зміною складу перехресних груп, що сприяє

формуванню поля довіри між усіма учасниками та унеможлиблює закріплення внутрішніх групових рамок.

Виконання рішень відбувається у відповідності до положень сучасних проектного та процесного менеджментів.

Висновки та подальші напрями наукових досліджень. Для здійснення архетипного управління соціальними системами – власними політичними організаціями та українським суспільством в цілому – прогресивні національні еліти поряд із підвищенням рівня існуючих та формування нових політичних міфів шляхом зміни смислів і змістів генерованих інформаційних потоків у бік посилення любові до ближнього, зниження агресії та розширення кола «своїх» за рахунок звуження кола «чужих» можуть скористатися організаційними інструментами, застосувавши під час розбудови власних організацій сучасні змінні структури, які дозволяють забезпечити активацію та утримання протягом тривалого часу своїх членів у рамках культурного архетипу кооперації з організаційною культурою, що йому відповідає. Це обумовить синхронну активацію в їх психіці вищих рівнів особистісних архетипів і забезпечить вибір ними відповідних поведінкових моделей, схем і стратегій у рамках цінностей, сформованих в умовах мінімізації розбіжностей між актуальним політичним міфом та домінуючим культурним архетипом.

Викладені результати відкривають перспективи теоретичного і практичного дослідження динамічної рівноваги на стадії утворення клік процесу розвитку групи та обумовленого нею квазістабільного стану групової динаміки, а також визначають необхідність подальшої розробки і вдосконалення організаційних інструментів архетипного управління політичними організаціями елітних груп та суспільством у цілому.

Список літератури:

1. Почепцов Г. Конструювання демократії: політичні, економічні й інформаційні фактори [Електронний ресурс] / Г. Почепцов // Телекритика. – 2011. – Режим доступу : <http://osvita.mediasapiens.ua/material/3962>.
2. Blond Phillip. The man, who wrote Cameron's mood music [Електронний ресурс] / Phillip Blond // The Guardian. – 2009. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/theguardian/2009/aug/08/philip-blond-conservatives-david-cameron>.
3. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Московичи ; пер. с фр. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
4. Донченко О.А. Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення / О.А. Донченко, Ю.В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
5. Иващенко А. Теория архетипов и практика брендинга [Електронний ресурс] / А. Иващенко // Энциклопедия маркетинга. – 28.02.2006. – Режим доступа : http://www.marketing.spb.ru/lib-comm/brand/inner_motivation.htm.
6. Зимбардо Ф. Стэнфордский тюремный эксперимент [Электронный ресурс] / Ф. Зимбардо // Socioline.ru. – 2009. – Режим доступа : <http://socioline.ru/pages/f-zimbardo-stenfordskij-tyuremnyj-eksperiment>.
7. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління [Електронний ресурс] / Е.А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол.: Е.А. Афонін, Я.В. Бережний, О.Л. Валецький та ін. ; за заг. ред. В.А. Ребкала, В.А. Шахова, В.В. Голубь, В.М. Козакова ; Нац. академія державного управління при Президенті України. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf.
8. Афонін Е.А. Результати моніторингу соціетальних змін українського суспільства (1992–2012): контекст управління та освіти / Е.А. Афонін // Тези доповідей Міжн. наук.-практ. конф. «Управлінські компетенції викладача вищої школи». – К., 2013.
9. Лиетар Б. Душа денег / Б. Лиетар. – М. : Олімп ; АСТ ; Астрель, 2007. – 365 с.

10. Moore R. King, Warrior, Magician, Lover: Rediscovering the Archetypes of the Mature Masculine. Harper SanFrancisco / R. Moore, D. Gillette. – Reprint edition. – 1991. – 192 p.
11. Vitali S. The network of global corporate control [Електронний ресурс] / S. Vitali, J.B. Glattfelder, S. Battiston. – Режим доступу : http://arxiv.org/PS_cache/arxiv/pdf/1107/1107.5728v2.pdf.
12. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб : Питер, 2005. – 336 е.
13. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация в теории и практике Майдана / Л. Бевзенко // Totalloge-XXI. Постнекласичні дослідження. – К. : ЦГО НАН України, 2005. – 362 с.
14. Ланюк Є. Феномен політичного міфу: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Є. Ланюк // Західна аналітична група. – 2010. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4516>.
15. Пробийголова Н.В. Феномен міфу в політичному житті сучасних суспільств / Н.В. Пробийголова // Політологічні записки : збірник наукових праць. — Луганськ : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. — Вип. 2. — С. 201—216.
16. Почепцов Г. Глобальні проекти: конструювання майбутнього : навч. посібник / Г. Почепцов. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2009. – 212 с.
17. Управление персоналом / под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юнити, 2002. – 560 с.
18. Каганець І. Пророцтво про Третій Гетьманат [Електронний ресурс] / І. Каганець // Народний оглядач. – 2010. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/prorocstvo-pro-tretyi-getmanat.html?id=18148>.
19. Плахтій Т. Оптимальна організація: партія чи рух, ієрархія чи мережа? [Електронний ресурс] / Тарас Плахтій // Західна аналітична група. – 2011. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/article.php?articleid=4610>.
20. Пекарь В. Разноцветные организации [Электронный ресурс] / Валерий Пекарь. – Режим доступа : <http://pekar.in.ua/ColouredOrganizations.htm>.
21. Пекарь В. Разноцветные миры. Популярное введение в «спиральную динамику» [Електронний ресурс] / Валерий Пекарь. – Режим доступа : <http://pekar.in.ua/ColouredWorlds.htm>.
22. Благодетелева-Вовк С.Л. Підприємство як мікроцивілізація : монографія / С.Л. Благодетелева-Вовк. – Черкаси : Брама-Україна, 2010. – 402 с.
23. Plakhtiy T. Conditions of Choosing Cooperation Strategies, Rather than Confrontation Strategies By Organized Elite Groups in the Process of Their Competitive Interaction [Електронний ресурс] / Т. Plakhtiy. – 2013. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=2270791>.
24. Почебут Л.Г. Социальная психология / Л.Г. Почебут, И.А. Мейжис. – СПб : Питер, 2010. – 665 с.
25. Плахтій Т. Управління груповою динамікою в первинних осередках суспільно-політичних організацій [Електронний ресурс] / Т. Плахтій // Західна аналітична група. – 2011. – Режим доступу : <http://zgroup.com.ua/print.php?articleid=4990>.
26. Plakhtiy T. Variable Structure – Dynamic Network as an Effective Alternative to the Hierarchical Construction of Socio-Political Organizations [Електронний ресурс] / Т. Plakhtiy. – 2013. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=2308438>.